

Tafsir Dergisi - Tafsir Journal

e-ISSN: 2792-078X

Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 2 (Kasım / November 2022), 22-38

Kur'an'da Âhret İnancının Tesisi Bağlamında "Kellâ/كَلَّا" Edatının Geçtiği Âyetlerin İncelenmesi

Analyzing of the Verses Containing the Preposition "Kellâ/كَلَّا" in
the Context of the Establishment of Belief in the Hereafter in the
Qur'an

Ahmet Yürekli

Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Uludag University, Faculty of Theology, Basic Islamic Studies
Bursa, Turkey

yurekli19ay@gmail.com

orcid: 000-0002-0847-0379

Makale Bilgisi/Article Information
Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: 01.08.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 15.11.2022
Yayın Tarihi/Pub Date: 30.11.2022

Atıf/Cite as

Yürekli, Ahmet. Kur'an'da Âhret İnancının Tesisi Bağlamında "Kellâ/كَلَّا" Edatının Geçtiği
Âyetlerin İncelenmesi, Tafsir Dergisi 2/2 (Kasım 2022), 22-38
Yürekli, Ahmet. Analyzing of the Verses Containing the Preposition "Kellâ/كَلَّا" in the Context
of the Establishment of Belief in the Hereafter in the Qur'an, Tafsir Journal 2/2 November
2022), 22-38

İntihal/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article
has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Published
by Tafsir Journal, Turkey. <http://www.tafsirdergisi.com/index.php/tafsir/index>
Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Analyzing of the Verses (*ayat*) Containing the Preposition "Kellâ/كَلَّا" in the Context of the Establishment of Hereafter faith in the Qur'an

Abstract

The Quran is a divine book that Allah sent to us through the Prophet. The main purpose of this great book, which was sent as a guide to the believers and described as an unbreakable bond by Allah, is to increase the value of its addressees both materially and spiritually by guiding them to the truest and best. In this context, there are some principles in the Qur'an that will positively affect the worldly and otherworldly life of those who believe in it, especially the issues of faith, worship and morality. Therefore being the addressee of this divine book is a great blessing and a test for us as well. Muslims have responsibility to consider the word of Allah and act accordingly. Because from venerable Âdem to the divine messages given to some of the prophets who came and went up to the prophet venerable Muhammad, both as pages and as books, have a limited content in terms of scope and moreover these have not been able to save themselves from being distorted over time. Against this the Qur'an, besides having a rich content in terms of content, has the quality of the last perfect divine book that has been given the privilege of divine protection in terms of wording and meaning. The Quran, which contains the divine messages of the ages, has a style in make a lot of in few words and miraculous in context of words and meaning. Everyone who has faith believes that the Quran, which is the word of Allah, is neither deficient nor excessive in meaning and wording. Every surah, every verse and every word is appropriate and indispensable. Based on this fact and based on the importance of Quran's perfection, it is necessary to deal with each word, oath or emphasis throughout special attention. Regarding to this aspect, the expressions, oaths, repetitions and objection sentences used by Allah, the owner of divine speech, while conveying his message to the addressee are significant. In this context, the different reflections of the preposition "kella/كَلَّا", which is used in thirty-three different places in fifteen Makki suras in the Quran, has different meanings. This preposition in question, it is known that the aforementioned preposition is generally used in the Quran in the context of establishing tawhid and belief in the hereafter. In this article, the preposition "kella" in the Quran will be evaluated in terms of the establishment of belief in the hereafter.

Key Words: The preposition "Kella", Quran, Hereafter, Rejection.

Kur'an'da Âhîret İnanıcının Tesisi Bağlamında "Kellâ/كَلَّا" Edatının Geçtiği Âyetlerin İncelenmesi*

Öz

Kur'an-ı Kerîm, Allah'ın Peygamber (s.a.s) aracılığıyla bizlere gönderdiği ilahi bir kitaptır. İnananlara hidayet rehberi olarak gönderilen ve Allah tarafından kopmaz bir bağ şeklinde vasfedilen bu Yüce Kitab'ın ana gayesi, muhataplarını en doğruya, en iyiye sevk ederek onların maddî ve manevî yönden değerini yükseltmektir. Bu çerçevede Kur'an'da başta iman, ibadet ve ahlak konuları olmak üzere ona inananların dünyevî ve uhrevî hayatına olumlu yönde etki edecek birtakım esaslar yer almaktadır. Dolayısıyla bu ilâhî kitaba muhatap olmak, büyük bir lütuf olduğu gibi aynı zamanda bizim için bir imtihan vesilesidir. Zira Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelip geçmiş peygamberlerden bazısına gerek sahife ve gerekse kitap olarak verilen ilâhî mesajlar, kapsam itibarıyla hem sınırlı bir muhteviyata sahip olmasının yanı sıra, hem de zaman içinde tahrife maruz kalmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Buna mukabil Kur'an-ı Kerîm ise muhteva itibarıyla zengin bir içeriğe

* Bu makale 2018 tarihinde hazırladığımız "Kur'an'da Kellâ İle Başlayan Ayetlerin Tahlili" adlı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Ahmet Yürekli, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

sahip olmasının yanında lafız ve mâna açısından ilâhî koruma ayrıcalığı kendisine verilmiş son mükemmel ilâhî kitap vasfına haizdir. Müslümanların bu anlamda Allah'ın kelâmını dikkate alma ve buna uygun davranma sorumlulukları vardır. Çağlar üstü ilâhî mesajları kendisinde barındıran Kur'ân, lafız ve mâna itibarıyla hem mu'ciz hem de mûciz bir üslûba sahiptir. İman sahibi herkes, Allah'ın kelâmı olan Kur'ân'ın, anlam ve lafız olarak fazla yahut eksik bırakılmamış olduğuna iman eder. Her bir sûre, her bir âyet ve her bir lafız yerli yerindedir ve olmazsa olmazdır. Bu hakikatten hareketle Kur'ân'daki bu kusursuzluğun önemine binaen her bir kelimeye, yemine veya vurguya ayrı bir önemle bakmak gerekmektedir. Bu yönüyle ilâhî kelâmın sahibi Allah'ın, mesajını muhataba ulaştırırken kullandığı ifadeler, yeminler, tekrarlar ve itiraz cümleleri gibi vs. önem arz etmektedir. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm'de on beş Mekkî sûrenin otuz üç farklı yerinde geçmekte olan “kellâ/كَلَّا” edatının mâna itibarıyla farklı yansımaları söz konusudur. Bahse konu olan bu edatın içerik olarak Kur'ân'da genelde tevhit ve âhîret inancının tesisi bağlamında kullanıldığı bilinmektedir. Bu makalede âhîret inancının tesisi özelinde Kur'ân'daki “kellâ/كَلَّا” edatları incelenip değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kellâ Edatı, Kur'ân, Âhîret, Reddetme.

Giriş

Âhîret hayatı Kur'an'ın üzerinde önemle durduğu temel konularından birisi olup İslâm akaidinin Allah, peygamber ve âhîret şeklinde üç ana esasından birini teşkil etmektedir. Müslümanların hayatında çok önemli etkiye sahip olan âhîret hayatı ve ona iman, başta Mekke'de nazil olan âyetler olmak üzere Kur'an'ın bütün sûrelerinde doğrudan veya dolaylı olarak üzerinde durduğu konular arasında yer almaktadır. Kur'an'da âhîret konusu çeşitli şekillerde ve farklı bağlamlarda anlatılmaktadır.

Bu konu Allah'a imanla birlikte zikredildiği gibi, âhîreti inkâr edenlerin Allah'ı da inkâr ettikleri şeklinde bir çerçevede anlatılmaktadır.¹ Bu bağlamda birçok âyette gelir seviyesi yüksek, servet ve mevki sahibi mütekebbir karakterdeki insan tiplerine temas edilmekte ve bu inanların, dünya hayatının cazibesine, servetlerine, toplumdaki siyasî ve sosyal mevki ve nüfuzlarına güvenerek aldandıkları vurgulanmaktadır.² Ayrıca bazı âyetlerde ise âhîret inancını kabule yanaşmayan bu tiplerin, merhamet duygusundan yoksun ve kibirli yapıları öne çıkartılmakta ve bunlara dair psikolojik tahlillere yer verilmektedir.³

Müslümanların hayatına tesir etme ve şekillendirme anlamında çok önemli bir konuma sahip olan âhîret hayatı Kur'an-ı Kerim'de bütün yönleriyle anlatılmaktadır. Bu çerçevede ilgili âyetlerde âhîret hayatının bir önceki safhası anlamında insanın ölümü ve ruhunu teslim etmesi,⁴ kıyamet alametleri⁵ ve bu esnada evrende meydana gelen sıra dışı hadiseler canlı bir şekilde anlatılmaktadır.⁶ Bu bağlamda sûra üfürülerek⁷ dünya hayatının sona erip âhîret hayatının başlaması ve akabinde insanların yeniden diriltilerek kabirlerinden çıkartılıp⁸ mahşer yerine varmaları⁹ gibi ba's ve haşre dair sahnelere yer verilmektedir. Bununla beraber âhîret hayatının bir parçası olarak insanın hesaba

¹ Nisâ 4/38; er-Ra'd 13/5.

² el-Mü'minûn 23/33-38; en-Neml 27/1-5; el-Câsiye 45/34-35.

³ en-Nahl 16/22; el-Müddessir 74/43-47; el-Mutaffifîn 83/10-14; el-Mâûn 107/1-3.

⁴ el-Mü'minûn 23/99-100; el-Kıyâmet 75/26-30.

⁵ el-Enbiyâ 21/96; en-Neml 27/82; ed-Duhân 44/11-12; el-Kamer 54/1.

⁶ el-Hâkka 69/13-16; et-Tekvîr 81/1-6; et-Tekvîr 81/1-6.

⁷ Yâsîn 36/51, 53; ez-Zümer 39/68; el-Hâkka 69/13-16.

⁸ ez-Zümer 39/68; el-Meâric 70/43.

⁹ İbrâhîm 14/49-50; el-İsrâ 17/97-98; Meryem 19/68, 85-86; Tâhâ 20/102.

çekilmeleri¹⁰, o andaki karşılıklı konuşmaları, amel defterlerinin dağıtılması¹¹ ve neticede insanların gruplara ayrılarak Cennet ve Cehennem'e sevk edilme¹² süreçleri aynı şekilde canlı, hareketli ve ürkütücü bir üslupla ifade edilmektedir. Âhiret âleminin son safhası çerçevesinde Cennetliklere verilen nimetler¹³ ve günahkârlara müstahak görülen Cehennem azabı¹⁴ ayrıntılı olarak zikredilmektedir. Yine bu noktada Cennet ve Cehennemdekiler melekler tarafından yapılan hitaplar,¹⁵ Cennetliklerle Cehennemlikler arasında cereyan eden karşılıklı konuşmalar,¹⁶ Cennet ve Cehennem hayatının ebedî oluşları gibi meseleler,¹⁷ Kur'an'da geniş bir şekilde anlatılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'e vâkıf olan herkes bilir ki onun ihtiva ettiği her bir konu kendine özgü bir anlatım tarzıyla ifade edilmektedir. Bu çerçevede son ilahi kitabın lafız ve mâna uyumu, şüphesiz muhataplarının üzerinde önemli derecede bir etki bırakmaktadır. Tefsir kaynaklarında Kur'an'daki sûre ve âyetlerin Mekkî ve Medenî şeklinde bir ayrıma tâbi tutulması, söz konusu üslûbundaki özgünlüğün bir yansıması olarak görülebilir. Dolayısıyla Mekkî sûre ve âyetlerin lafız ve mâna haritasına bakıldığında daha çok inanç konularından ve özellikle müşriklerin itikat bağlamında çelişkili hallerinden sıkça bahsedildiği fark edilecektir. Yüce Allah Mekkî sûrelerde mesajlarını kısa, öz, yalın ve vurucu cümlelerle anlatırken kullandığı ifadeler dikkat çekmektedir. Özellikle bu sûrelerde tekrarlara sıkça yer verilmesi, cedel metodunun kullanılması, hurûf-ı mukatta'aların sûre başlarında zikredilmesi, yoğun bir şekilde yemin ifadelerine başvurulması gibi hususlar dikkat çekmektedir. Ayrıca Mekkî sûrelerde "kellâ/كَلَّا" edatının kullanılması, sair sûre ve âyetlerde pek rastlanılmayan bir ifade biçimi olarak kendini göstermektedir.

Bu yüce kitaptaki lafızlar ve bunların muhatap üzerindeki etkileyici gücü, bunları ilk defa duyan muhatapların tepkileri, sonraki muhatapların bu âyetlerle ilişkileri ve nihayet tefsir tarihi boyunca eser kaleme alanların bu âyetlerle ilgili görüşleri bizim için önem arz etmektedir. Bu anlamda her bir cümlenin, her bir kelimenin, hatta her bir harfin anlatım bütünlüğü içerisinde önemli bir yeri vardır. Kur'an-ı Kerim'de on beş Mekkî sûrenin otuz üç farklı yerinde geçmekte olan "kellâ/كَلَّا" edatı daha çok ahiret inancının tesisi ve yer yer de tevhit ilkesiyle alakalı olarak kullanılmaktadır. Ancak biz bu makalemizde daha ziyade âhiretle bağlantılı olduğunu düşündüğümüz on iki farklı sûrede on yedi kez zikredilen "kellâ/كَلَّا" edatının kullanımlarına temas etmeye çalışacağız. Özellikle bu çalışmamızda söz konusu âyetlerdeki "kellâ/كَلَّا" edatının geçtiği âyetlerin öncesinde nelerden bahsedildiği, mezkûr edatın âyetteki işlevinin ne olduğu ve "kellâ/كَلَّا" edatından sonraki kısımda ise ne söylendiği gibi hususları göz önünde tutarak bu makalemizi şekillendirmeye çalışacağız.

Ayrıca bizim bu konudaki çalışmamızdan daha önce "Kur'an'da Kellâ/كَلَّا Edatı" adıyla Halil İbrahim Tanç tarafından bir makale kaleme alınmıştır.¹⁸ Söz konusu makale "kellâ/كَلَّا" edatının genel anlamlarını içeren ve bu çerçevede Kur'an'daki kullanımları üzerine daha ziyade lügavî ve gramatik yönü ön planda olan bir araştırma özelliği taşımaktadır. Biz bu çalışmamızda ise ilgili edatın nüzûl süreci doğrultusunda âhiret inancının tesisine olan rolünü tahlil etmeye çalışacağız. Kronolojik olarak ele alacağımız "kellâ/كَلَّا" edatının âhiret inancı bağlamında geçtiği Mekkî sûreleri incelerken, bu kronolojik

¹⁰ el-A'râf 7/6-9; el-İsrâ 17/13-14.

¹¹ el-İsrâ 17/13-14; el-Enbiyâ 21/94; Kâf 50/18; ez-Zuhruf 43/80.

¹² ez-Zümer 39/71-73.

¹³ Muhammed 47/15; el-Mutaffifin 83/25-26; es-Sâffât 37/45-47; el-Vâkıa 56/28-29.

¹⁴ el-Mürselât 77/32-33; el-A'râf 7/40-41; İbrâhim 14/50; el-Meâric 70/16.

¹⁵ ez-Zümer 39/71-74.

¹⁶ el-A'râf 7/44-45, 50.

¹⁷ el-Cinn 72/23; el-Ahzâb 33/65; en-Nisa 4/57; el-Maide 5/119; el-A'raf 7/36; et-Tevbe 9/22.

¹⁸ Halil İbrahim Tanç, "Kur'an'da Kellâ/كَلَّا Edatı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 42 (Aralık 2014).

tarihlendirmeyi İbn Darîs'in *Fezâilü'l-Kur'an* adlı eserinde zikrettiği nüzul sırasını esas alacağız.¹⁹ Ayrıca ifade edelim ki sûrelerin tamamen doğru bir şekilde nüzul sırasını ortaya koymak imkân dâhilinde gözükmemektedir. Zira bir sûre bütün olarak tek seferde inmediği gibi, ilgili sureler peş peşe olarak da nazil olmamıştır. Ancak bütün zorluklara rağmen sûrelerin içerik ve üslubu dikkate alındığında bu tasnifin Kur'an'ı doğru anlama noktasında katkı sağlayacağına inancımız tamdır. Kezâ ihtiyatlı bir yaklaşımla tarih ve siyer kaynakları ile rivayete dayalı bilgilerden istifade ederek ve derinlikli biçimde irdelemek suretiyle özellikle Mekkî sûreler bağlamında kesin olmasa da kronolojik tarihlendirme, nüzul süreciyle ilgili genel bir tablo oluşmasına imkân sağlamaktadır.²⁰

Konunun anlaşılması açısından öncelikle olarak "kellâ/كَلَّا" edatının anlam ve işlevleri hakkında kısa bir açıklamak yapılacaktır.

1. "Kellâ/كَلَّا" Edatının Anlamları

"Kellâ/كَلَّا" lafzı Arap dilinde kullanılan edatlardan biridir. Bu edat emma/ما ve hatta/حتى gibi dört harf üzerine inşa edilmiş olup "kellâ/كَلَّا" edatında bulunan "elif/ا" kelimenin aslındandır.²¹ "Kellâ/كَلَّا"nın mürekkep bir isim olup olmadığı hususu dilciler tarafından çok tartışılmış bir meseledir. Netice itibariyle Basra dil ekolünün benimsediği "kellâ/كَلَّا" terkip ifade etmeyen bir harftir" tezi gelenek içerisinde ve ilmî muhitte kabul görmüştür.²²

"Kellâ/كَلَّا" edatıyla ilgili yaptığımız incelemenin sonucunda edatın belli başlı dört anlamda kullanıldığını tespit etmiş durumdayız. Bu tespit, hicrî ikinci asırdan itibaren oluşturulan Arap dili kaynakları esas alınarak yapılmıştır. Dolayısıyla kaynaklarda "kellâ/كَلَّا" edatına dair zikredilen dört anlam, Kur'an'daki "kellâ/كَلَّا" edatlarının manasıyla birebir örtüştüğünü söylemek mümkün gözükmemektedir. Genel itibariyle "kellâ/كَلَّا" edatı Kur'an'da "vaz geçirme (red'-zacr)", "olumsuz kılma (nefyetme)", "reddetme", "tahkîk/teyit etme" ve dikkat çekip uyarma gibi anlamlarında kullanılmıştır.²³ Sonuç olarak tespit edilen bu dört anlam, aslında genel kabul görmüş bir hususun reddi şeklinde özetlenebilecek ana mananın açılımlarıdır.

"Kellâ/كَلَّا" edatının yapısı ve anlamlarına dair kısa açıklamanın ardından Kur'an'da âhret bağlamında hangi mâna ve işlevde kullanıldığına dair yansımalarına temas edilecektir.

2. Vahyin İlk Altı Yılında İnen ve Âhretle İlgili "Kellâ/كَلَّا" Edatının Geçtiği Âyetlerin Tahlili

Bu başlık altında Mekke dönemindeki risâlet sürecinin ilk altı yılında nâzil olan Müddeşir, Fecr, Tekâsür, Kıyâme, Hümeze, Meryem ve Müminûn Sûreleri'nde zikredilen "kellâ/كَلَّا" edatlarını irdelemeye çalışacağız. Konumuzla ilgili âyetleri tahlil ederken ilgili âyetin siyâk ve sibâkı çerçevesinde orijinal metniyle beraber değerlendirme gayretinde olacağız.

2.1. Müddeşir Sûresi'ndeki "Kellâ/كَلَّا" Edatlarının Değerlendirilmesi

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Darîs, *Fezâilü'l-Kur'an*, thk. Gazvetü Bedir (Suriye: Dârul-Fîkr, 1987), 33.

²⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Muhteva Tahlili* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 65-66.

²¹ Yaîş b. Ali b. Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal fi İlmi'l-luğa* (Beyrut: Daru'l-İlmiyye, 2001), 5/132.

²² Bu konuda daha detaylı bilgi için bk. M. Cevat Ergin, "Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1 (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. 2003), 40-50.

²³ Bu konuda hakkında daha detaylı bilgi için bk. Ömer Abdu'l-Kâfi Tefîk, "Kellâ/كَلَّا" Nefyen ve Tahkîkan fi'l-Kur'ani'l-Kerim Delâletüha ve's-ti'mâlâtüha ve Tehkîku Mekaleteyni Fiha", *Mecelletu't-Turasi'l-Arabiyyi* 132 (2009), 115.

Bu surede "kellâ/كَلَّا" edatı on altı, otuz iki, elli üç ve elli dördüncü âyetlerde olmak üzere toplam dört defa geçmektedir. Biz bu âyetlerden konumuzla ilgili olduğunu düşündüğümüz otuz iki ve elli üç numaralı âyetlerin tahlilini yapmaya çalışacağız.

Surenin ilk sekiz âyetinde Allah'ın, elçisini Peygamberlik gibi kutsal ve sorumluluk gerektiren bir vazifeye zihnen, bedenen, ruhen ve ahlaken hazırlamakta olduğu görülmektedir. Daha sonraki âyetlerde ise "Sekar/سَعَرَ" ismiyle Cehennem gündeme getirilmektedir.²⁴ Devamındaki âyetlerde ise Cehennem'in nitelikleri sayılmakta ve özellikle aya, geceye ve sabaha yemin edilerek Allah'ı, O'nun mesajlarını ve ahiret gününü inkâr edenler için Cehennem'in eşsiz bir uyarıcı olduğunun altı çizilmektedir.²⁵ Bu çerçevede muhtevası şekillenen sûrede "kellâ/كَلَّا" edatının geçtiği otuz ikinci âyet şu şekilde zikredilmektedir:

وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ كَلَّا وَالْقَمَرَ - وَاللَّيْلَ إِذْ أَدْبَرَ - وَالصُّبْحَ إِذَا اسْفَرَ - إِنَّهَا لَأِخْدَى الْكُبْرَى - نَذِيرًا لِلْبَشَرِ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَّقِيَهُمْ أَوْ يَتَأَخَّرَ

"İşte bu, insanlık için sadece bir öğüttür. Hayır, (öğüt almazlar.) Aya andolsun! Dönüp gitmekte olan geceye; Ağarmakta olan sabaha andolsun ki, O (cehennem), insanlar için, sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyen kimseler için uyarıcı büyük cezalardan biridir."²⁶

Kur'an'ın birçok âyetinde müşriklerin ahirete, hesap vermeye ve dolayısıyla Cennet ve Cehennem'e inanmadıkları ifade edilmektedir.²⁷ Müşriklerin en önemli özellikleri her şeyi bu dünya ile sınırlı görmeleri olup azap, mükâfat, Cennet ve Cehennem'in varlığını kabul etmeyişleridir. Dinimizde iman esasları arasında, Allah inancından sonra ahiret inancı önemlidir. Dolayısıyla âhireti kabul eden birinin, diğer inançları kabul etmesi daha kolaydır.²⁸

Müddessir Sûresi'nde bu âyetteki "kellâ/كَلَّا" edatın önceki ve sonraki âyetlere bakıldığında; ilgili edatın öncesinde Cehennem'in bir imtihan vesilesi olduğu, dileyenin iman edip imanında mutmain olacağı ve isteyen de inkâr edeceği gerçeği ifade edilmektedir.²⁹ Âyetin devamında "kellâ/كَلَّا" edatı kullanılmak suretiyle, Cehennem'i inkâr edip alay edenlere yönelik "böyle yapmayın" veya "böyle yapmanız doğru doğru değil" şeklinde bir ikaz ve olumsuz kılma anlamı söz konusudur. Bu mânaya paralel olarak tefsir literatüründe bu âyetteki "kellâ/كَلَّا" edatının anlam ve işlevi, genel olarak reddetme ve olumsuz kılma anlamında yorumlandığı görülmüştür.³⁰ Buna göre, âyetin manası şöyle olmaktadır: "Durum, Cehennem'i inkâr eden kâfirlerin dediği gibi asla değildir. Hayır, Cehennem'i ve azap meleklerini hafife alıp inkâr etmeyin. Aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki o (Cehennem) insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için elbette en büyük bir uyarıcıdır."³¹ Ayrıca "kellâ/كَلَّا" edatı ile birlikte Allah, aya, geceye ve

²⁴ el-Müddessir 74/26-31.

²⁵ M. Kâmil Yaşaroğlu, "Müddessir Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/462-463.

²⁶ *Kur'an Yolu* (Erişim 21 Ağustos 2022), el-Müddessir 74/31-37.

²⁷ Benzer âyetler için bk. en-Nisâ 4/171; er-R'ad 13/5; Yasin 36/78; es-Saffat 37/16.

²⁸ Konuyla ilgili olarak bk. M. Mahfuz Söylemez, *Cahiliyye Araplarının Ahiret İnancı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 99-105.

²⁹ el-Müddessir 78/26-31.

³⁰ Muhammed İbn Cebir et-Taberî, *Camii'l-beyan an tevîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Daru Hicr, 2001), 23/425; Fahraddin er-Râzi, *Mefatihul-gayb* (Daru'l-Fikr, 1981), 23/441-442; Ebu'l-Kasım Mahmut b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekavil fi Vücû't-Te'vil* (Beyrut: Daru'l-Marife, 2009), 1158; Ebu Mansur Muhammed el-Mâtürîdî, *Tevilâtü ehl-i sünne*, thk. Mecdî Baslum (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 10/325.

³¹ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1158; Mâtürîdî, *Tevilât*, 10/325; Razi, *Mefatihul-gayb*, 30/212.

gündüze yemin etmek suretiyle Cehennem 'in varlığının inkâr edilemez bir hakikat olduğunu belirtmektedir.

Sûrenin sonlarına doğru, vahye karşı mesafeli olan, ahiret mefkûresi olmayan inkârcı tiplerin risalet vazifesini sulandırma adına akla hayale gelmeyecek isteklerde buldukları ifade edildikten sonra, bu isteklerinin asla gerçekleşmeyeceği beyan edilmiştir. Bu durum elli üçüncü âyette şu şekilde anlatılmaktadır:

بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مِّنْسَرَّةٍ ۚ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ۚ كَلَّا إِنَّهُ تَنكِرَةٌ

“(Uyarıcılardan) öğüt almak yerine onlardan her biri kendisine açılmış sayfeler (ilâhî vahiy) verilmesini istiyor. Hayır! Aslında onlar âhiretten korkmuyorlar. Daha doğrusu onlar ahiretten korkmazlar. Asla (düşündükleri gibi değil)! Asla! Ama bilsinler ki bu, gerçekten bir öğüttür, uyarıdır!”³²

Müşriklerin, Allah'ın mesajlarına karşı olumsuz tavırlarının asıl sebeplerinden birisi de ahirete inanmamalarıdır. Bu inkârcılar, günah kaygısı taşımadan, sorgu-sualle karşılaşacaklarını düşünmeden nefislerinin istediği şekilde yaşamaktan vazgeçmiyorlardı. Bahse konu olan elli üçüncü ayet, onların İslâm ve Peygamber karşısındaki inkâr ve inatlarının temelinde böyle bir sorumsuzluğunun bulunduğunu göstermektedir. Müşriklerin zihin dünyasının, Hz. Peygamber'in getireceği ilahî nizamı anlamaktan çok uzak olduğu görülmektedir.³³ Bu anlamda müfessirler âyetteki “kellâ/كَلَّا” edatının işlev ve mânası itibarıyla böyle bir şeyin olamayacağı veya olmaması gerektiği anlamında “kellâ/كَلَّا” edatıyla ifade edilmiştir.³⁴ Buna göre, ayetin manası şöyle olmaktadır: “Hayır! (istedikleri şeyin karşılığı yoktur, öyle şey olmaz). Daha doğrusu (onlar) ahiretten korkmazlar.”

Sonuç itibarıyla erken dönem Mekkî sûrelerin başında yer alan Müddessir Sûresi'nde, otuz iki ve elli üç numaralı âyetindeki “kellâ/كَلَّا” edatı, öncül ve ardılları itibarıyla ahiret hayatıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu edat Kur'an'da “Çürümüş kemiklerin asla diriltilemeyeceği”³⁵ ve “Hayatın bu dünyadaki hayattan ibaret”³⁶ şeklinde âhireti ciddiye almayan ve hesabı ve kitabın varlığına inanmayanlara yönelik vazgeçirme veya bir reddiye anlamında kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Fecr Sûresi'ndeki “Kellâ/كَلَّا” Edatlarının Değerlendirilmesi

Fecr Sûresi'nde “kellâ/كَلَّا” edatı on yedi ve yirmi birinci âyetlerde olmak üzere toplam iki defa geçmektedir. Konu bağlamında yirmi birinci âyetdeki söz konusu edatın mânaya tesirini ele almaya çalışacağız.

Fecr Sûresi Mekke'de inen sûrelerin tipik özelliklerini yansıtmaları açısından yeminle başlayan sûrelerden bir tanesidir. Sûrede fecre, on geceye, çift ve tek olana ve akıp giden geceye yemin edilmektedir. Altıncı ayetten on dördüncü ayete kadar Âd, Semûd ve Firavun gibi her türlü dünyevî imkânlarla sahip olmuş ancak, mal ve servetle azıp yoldan çıkmış zalim toplulukların ahlakî zafiyetleri sûrede anlatılmaktadır. Yirmi birinci âyete kadar insanoğlunun yanlış imtihan anlayışı, bencillik ve mala düşkünlük gibi zafiyetleri anlatılır ve akabinde şu âyet zikredilir:

كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا

³² el-Müddessir 74/52-54.

³³ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2006), 5/500.

³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1158; Râzi, *Mefatihul-gayb*, 30/212, 213; Taberî, *Camîu'l-beyan*, 23/461; Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Camîu li ahkâmî'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 21/403.

³⁵ Yâsin 36/78.

³⁶ Câsiye 45/24.

"Hayır, bu böyle olmamalı! Yer dağılıp parça parça olduğunda;"³⁷

Allah, bu surenin on beşinci ayetinden itibaren özelde müşriklerin, genelde insan cinsinin imtihan anlayışının yanlışlığını ve birtakım zafiyetlerini ortaya koymaktadır. Bu yanlış telakkide, yetime iyilik etme, yoksulu doyurma, helal ve haram hassasiyeti taşıma, hayır ve iyilik konusunda birbirlerini teşvik etmek söz konusu olmadığı gibi, bu konuda en azından kaygı taşıma ve bunu dert edinme bile söz konusu değildir. Tam aksine cahilî anlayışta malî adeta taparcasına çokça sevmeye ve başkasına ait mirasa oburca ve hırsla sahip olma güdüsü hep ön plandadır. Bundan mütevellit söz konusu insan tipinde yoksullara karşı iyilik etmeye ve onları doyurmaya sevk edecek ne bir cömertlik ne de merhamet gibi yüce duygular söz konusu değildir.³⁸ Kur'an, insan türünde var olan mala karşı aşırı düşkünlüğünü ve o günkü Mekke toplumunda hâkim olan haksız kazanca dayalı yerleşik düzeninin yanlışlığını ortaya koymak üzere, "kellâ/كَلَّا" edatıyla bir sert çıkış yaparak adeta şu hatırlatmayı yapmaktadır: "Öyle yapmayın; mirasa, mala öyle hırs ile tamah etmeyin." Bu ayetin hemen ardından ahiret hayatındaki sahneler anlatılarak "Dünyada fırsat elinize geçmiş iken, Allah için güzel işler yapmaya çalışın, yetime ikram ve fakire yedirmek için birbirinizi teşvik ederek hayırda yarışın, ahireti gözetin." şeklinde insan odaklı, sosyal adaleti tesis edici bir mesaj verilmektedir.³⁹ İzzet Derveze⁴⁰ bu minvalde "kellâ/كَلَّا" edatının, kendinden sonraki ayetteki hususlara yönelik bir uyarı ve tehdit manasında olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda ayetin anlamı şu şekilde olmaktadır: Peki, (Hesap Günü nasıl davranacaksınız), yeryüzü art arda sarsılıp paramparça olduğunda, insanlar Allah'ın huzuruna hesap vermek için gidip günahkârlar Cehennem'e girdiğinde haliniz nice olur.

Son tahlilde ilk dönem Mekkî sûreler çerçevesinde değerlendirilen Fecr Sûresi'nin on beşinci âyetinden itibaren ahiret konusu zenginlik ve cimrilik arasındaki ilişki çerçevesinde anlatılır. Sûrede âhiret hayatına inanmayanlar Cehennem'e atılmakla tehdit edilmekte ve Cehennem'e atıldıklarında söz konusu kimselere mal-mülk ve servetlerinin hiçbir fayda vermeyeceğinin altı çizilmektedir. Bu anlamda sûrenin yirmi birinci âyetinde "kellâ/كَلَّا" edatının ardından kıyamet gününün korku ve şiddetinin tasviri yapılmak suretiyle adeta önceki ayetlerde anlatılan insan karakterine bir tehdit ve uyarıda bulunmaktadır.

2.3. Tekâsur Sûresi'ndeki "Kellâ/كَلَّا" Edatlarının Değerlendirilmesi

Bu sûrede "kellâ/كَلَّا" edatı üç, dört ve beşinci ayetlerinde olmak üzere, toplam üç defa geçmektedir.

Tekâsur Sûresi, ilk nazil olan sûrelerden olup, iman ve onun semeresi olan ahlak çerçevesinde, insanın karakter inşasını oluşturma gaye ve süreçlerini anlatmaktadır. Bu açıdan baktığımızda sûre, Mekke toplumunda görülen birtakım aksaklıkların tespiti ve tamiri noktasında, vahye ve onun mesajlarına muhatap olan bu toplumun inşasının ilk nüvelerini teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bu sûrede, cahiliye toplumunda ahirete iman söz konusu olmadığı için, dünyada övünebilecekleri imkânlar ve özellikle bunların çokluğuna yönelik hırslar kınanmaktadır.⁴¹ Bu yanlış anlayışı ifade etmek üzere "kellâ/كَلَّا" edatının peş peşe sıralandığı şu âyetler zikredilmektedir: كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ. ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ. كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْبَاقِينَ "Hayır! Yakında anlayacaksınız!. Hayır hayır! Elbette yakında anlayacaksınız. Hayır! Keşke kesin bir bilgiyle bilmiş olsaydınız!"⁴²

³⁷ el-Fecr 89/21.

³⁸ Seyyid Kutub, *Fi zilâl'il-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Şuruk, 1972). 3905-3906.

³⁹ el-Fecr 89/21-26.

⁴⁰ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis tertibü's-süver hasbe'n-nuzûl* (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 2000), 1/544.

⁴¹ İdris Şengül, "Tekâsur Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/339.

⁴² et-Tekâsur 102/3-5.

Sûrenin “kellâ/كَلَّا” edatıyla başlayan âyetin öncesinde “Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki, nihayet kabirleri ziyaret ettiniz.”⁴³ âyetindeki tespit, o günkü Mekke toplumunda yaygın olan “çoklukla övünme” şeklindeki manevî hastalığına işaret etmektedir. Cahiliye toplumunun değer yargısına göre, her şey keyfiyetten ziyade kemmiyete göre değerlendirilmektedir. Mekke toplumunun söz konusu anlayışının başka bir tezahürü de, herkes kendi sayısal çoğunluğuna güvenmek suretiyle, ekseriyetle kendilerini her konuda haklı görme anlayışları, kendilerini doğruluk ve adalet gibi erdemlerden saptırmıştır. Sonuçta müşriklerde ahiret inancının kendi zihin dünyalarında yer etmemesi, Allah rızası, Cennet, Cehennem, hesap ve mizan gibi uhrevî olguları anlamsız hale getirmektedir. Bundan dolayı onların değer yargıları, hep bu dünya ile sınırlı kalmış ve çoğu zaman da dumura uğramıştır.⁴⁴

Kur'an-ı Kerim, temas ettiğimiz tarihi bağlamdan hareketle, bu sûrede, “kellâ/كَلَّا” edatını peş peşe kullanmak suretiyle, bu anlayışı kökünden reddetmektedir. Bu ayetlerle, “mal ve evlat çoğaltmada yarışmak, çoklukla öğünmek, bu sebeple ölüm ve ölüm sonrasını düşünmekten alıkoyacak biçimde, ölene dek vazgeçmeyecek derecede mal ve evlat tutkunu olmak gibi tutumlar kınanmıştır.”⁴⁵

Son tahlilde erken dönemde inen sûrelerden kabul edilen Tekasür Sûresi, İslam öncesi dönemin Arap toplumundaki güç ve iktidar anlayışını besleyen ve rekabet ortamını oluşturan nüfusa dayalı çokluk anlayışına yönelik bir eleştiri ve itirazı gündem yapmaktadır. Özellikle bu sûrede müşriklerin dünya ile sınırlı söz konusu dar bakış açısı âhirete atfı yapılarak “kellâ/كَلَّا” edatıyla reddedilmektedir.

2.4. Kıyâme Suresi'ndeki “Kellâ/كَلَّا” Edatlarının Değerlendirilmesi

Bu sûrede “kellâ/كَلَّا” edatı on bir, yirmi ve yirmi altıncı âyetlerde olmak üzere toplam üç defa geçmekte ve biz bu konu bağlamında on birinci ve yirminci âyetlerini değerlendireceğiz.

Sûreyi vahyin okunması ve muhafazasıyla ilgili bir ara bahis dışında, konusu ölümün ardından dirilme olan kıyamet ve onun muhtevasını içeren dört bölümde ele almak mümkündür.⁴⁶ Kıyâme Sûresi Mekke'de nazil olmuştur. Mekke toplumundaki yaygın olan bazı yanlış inanış ve alışkanlıklara itiraz etmektedir. Müşrik Arapların âhirete inanmadıkları hususu Kur'an'ın birçok âyetinde gündem yapılmakta ve eleştirilmektedir. Bu anlamda Mekke'de inen ilk sûrelerden kabul edilen Kıyâme Suresi'nde ilk sura üfürülmesiyle birlikte güneş ve ayın işlevini yitirerek kozmik düzende meydana gelecek değişikliklerin dehşeti canlı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu çerçevede âhiret mefkûresi olmayan bir zihniyetin kıyâmetin kopması esnasındaki çaresizliği gözler önüne serilmektedir. Zira müşrik Arapların hayata dair bakış açısı, her şeyi bu dünya ile sınırlı görmeleri, azap, mükâfat, Cennet ve Cehennem'in varlığını kabul etmeyişleri şeklinde dar bir çerçevede kendini Allah, kıyâmet sahnesini muhatabın ufkunda canlı bir şekilde anlatırken tam bu esnada şu âyeti zikretmektedir:

يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُغُ، كَلَّا لَا وَزَرَ، إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ

“O gün insan, «Kaçacak yer neresi!» diyecektir. Hayır, sığınacak bir yer yoktur! O gün varıp durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur.”⁴⁸

⁴³ et-Tekâsur 102/1, 2.

⁴⁴ Şengül, “Tekâsur Suresi”, 40/339.

⁴⁵ Ebu'l-A'la el-Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayahanî vd. (İstanbul: İnsan Yay., 1996), 5/220.

⁴⁶ İlyas Üzümlü, “Kıyâme Suresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 25/515-516.

⁴⁷ Remzi Kaya, “Vahiy Öncesi Hicaz'da Arapların İnanç Esasları”, *Kuran'ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kuran Öncesi Mekke Toplumunu Sempozyumu*, ed. Mevlüt Güngör (İstanbul: Kültür Sanat Basım Evi, 2011), 132.

⁴⁸ el-Kıyâme 75/10-12.

Yüce Allah on birinci ayetteki "kellâ/كَلَّا" edatından sonra ahiret âleminin önemini ifade etmek üzere hesap verme sahnesini detaylı olarak anlatmaktadır. O gün herkes Allah'ın huzurunda toplanacak ve dünyada yapıp ettikleri ve yapması gerektiği halde yapmadıkları iyi ve kötü ne varsa hepsi insana haber verilecektir. Bununla birlikte insan, cezadan kurtulmak için çeşitli mazeretler ileri sürse de, bunlar kabul edilmeyecek ve neticede kendisi aleyhinde yine kendisi tanıklık edecektir. Ayrıca Mahkeme-i Kübrâ'da Allah'ın huzurunda hiçbir sahte mazeretin işe yaramayacağını anlayan inkârcı ve günahkâr kişinin, dünyadaki durumunu olduğu gibi anlatıp, kendi aleyhine tanıklık edeceği, hatta kendi kendisini yargılayıp suçlayacağı da ifade edilmektedir.⁴⁹ Bu ayetteki "kellâ/كَلَّا" edatı genel olarak müfessirlerce, kıyamet gününün dehşetinden kaçacak delik arayan insanın bu arayışının beyhude bir çaba olduğu gerçeğini ifade etmek üzere "Hayır! Hayır! (Ey İnsan! Böyle düşünme! (Kaçıp) sığınacak yer yoktur!" kendinden önceki konuya yönelik caydırma ya da nefiy anlamında reddiye olarak yorumlanmıştır.⁵⁰

Sûrenin başından on altıncı ayete kadar Allah kıyamet gününde yaşanacak bazı aşamalarını tasvir etmekte ve bunun gerçekleşmesinin kesin olduğunu belirtip o günün şüphe olmayan bir hakikat olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra adeta bir ara cümle gibi Hz. Peygamber'e hitaben Kur'an'ı öğrenme, ezberleme ve onu beyan etmede acele etmemesi ifade edilmiştir. Ardından âhiret hayatı ibret vesikası olarak tekrar gündem yapılmak üzere şu ayet zikredilmektedir:

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ - وَتَذُرُونَ الْآخِرَةَ

"Hayır (ey insanlar)! Doğrusu siz çabucak gelip geçeni seviyorsunuz, Âhireti ise bir yana bırakıyorsunuz."⁵¹

Bu ve devam eden âyetlerde âhireti bırakıp dünyayı tercih edenlerin ahirette nasıl bir durumla karşılaşacakları, orada başlarına nelerin geleceği vurgulanmaktadır. "Kellâ/كَلَّا" edatından sonra ise söz konusu inanışa sahip olanların ahirette karşılaştıkları sahneler anlatılmaktadır. Söz konusu zümrenin âhirette karşılaştıkları kötü muamelenin sebepleri, dünyaya dalıp ahireti ihmal etmeleridir. Allah aynı tespiti "kellâ/كَلَّا" edatı olmadan tekitli bir vurguyla, şu ayette de dile getirmiştir: "Şu insanlar, çabucak geçen dünyayı seviyorlar da önlerindeki çetin bir günü (ahireti) ihmal ediyorlar."⁵² Rivâyet tefsiri konusunda öncü isimlerden kabul edilen Taberî (öl.310/923) "kellâ/كَلَّا" edatını, ahireti unutup dünyaya dalanlara yönelik reddiye anlamında: "Ey İnsanlar! Ahireti unutup dünyaya dalmanız kabul edilir bir tavır değil. Zira Siz, çabucak geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, ahireti bırakıyorsunuz." şeklinde yorumlamıştır.⁵³ İzzet Derveze ise yine ahireti unutup dünyaya dalanlara yönelik bir kınama anlamında: Yazık! Siz, çabucak geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, ahireti bırakıyorsunuz." mânasında anlamaktadır.⁵⁴

Sonuçta Mekke'de nazil olan ilk sûrelerden sayılan bu sûrede âhirete inanan ve inanmayanların akıbeti hakkında bir mesaj verilmektedir. Bu anlamda âhiret inancına sahip olmayanları tehdit, müminleri ise teşvik edici bir anlatım sergilenmektedir. Kıyamet sahnesinin canlı bir şekilde anlatıldığı sûrede âhiret bağlamında kullanılan "kellâ/كَلَّا" edatı, bu sûrenin ana temasını teşkil eden kıyamet günü ve orada yaşanan ibretlik hadisleri görmezlikten gelen veya basite indirgeyen zihniyete yönelik vazgeçirme ya da reddiye anlamında kullanıldığı ve cümleye ayrı bir vurgu kattığı tespit edilmiştir..

⁴⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/507.

⁵⁰ Taberî, *Camiu'l-beyan*, 23/484; Râzî, *Mefâthu'l-gayb*, 30/221.

⁵¹ El-Kiyâme 75/20-21.

⁵² el-İnsan 76/27.

⁵³ Taberî, *Camiu'l-beyan*, 23/512.

⁵⁴ Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis*, 2/203.

2.5. Hümeze Suresi'ndeki "Kellâ/كَلَّا" Edatının Değerlendirilmesi

Bu surede "kellâ/كَلَّا" edatı dördüncü ayette geçmektedir.

Muhteva ve üslup itibarıyla Mekke döneminin başlarında nazil olduğu anlaşılan sûre, ahlakî bir zafiyeti kınayarak başlamaktadır. Bu çerçevede sûrenin ilk dört ayetinde, insanları arkadan çekiştirip kötileyen, sözlü olarak veya jest ve mimikleriyle muhatabının şeref ve haysiyetini rencide eden davranış sahipleri eleştirilmektedir. Söz konusu bu zümre, ayrıca biriktirdikleri servete güvenerek hiç ölmeyeceklerini hesap ettikleri ve insanlarla alay edip onların kalplerini kırdıkları ve bundan mütevellit Allah'ın hışmına uğrayacakları anlatılmaktadır.⁵⁵

Sahip olduğu servetle her şeye güç yetireceğini zanneden ve bu güven ve kibirle ölümü dahi başından savıp ölümsüzleşebileceğini düşünen bir zihniyet كَلَّا لَيُنْبِتَنَّ فِي الْخُطْمَةِ "Hayır! Andolsun ki o, hutameye atılacaktır."⁵⁶ âyetiyle muhakkak yaptıklarının yanlarına kar kalmayıp cezalandırılacakları belirtilmektedir. Âyette kullanılan "kellâ/كَلَّا" edatı, dile getirilen davranış sahiplerine yönelik bir reddiye ve muhtıra niteliğinde olup "Hayır hayır, iş öyle sandığı gibi değildir. İnsanı kurtaracak, ebediyete götüreceği şey mal değil."⁵⁷ meâlinde bir mânayı ortaya çıkarmaktadır. Bu karşı çıkışın ardından Kur'an, "kellâ/كَلَّا" edatından sonra yemin etmekle, mala güvenip hep onu sayıp duran, halkı alaya alarak kırıp inciten, herkesin hukuk ve haysiyetiyle oynayan o gururlu koğucunun, Cehennem'e hakaretle ve sefaletle mutlaka gireceğini haber vermektedir.⁵⁸

Hümeze Sûresi'nde, maddî servet ve zenginliğin vermiş olduğu şımarıklıkla insanların şeref ve haysiyetini rencide eden bir zihniyet kınanmaktadır. Dolayısıyla ölümü ve âhireti öteleyen bir anlayış, "kellâ/كَلَّا" edatıyla uyarılmakta ve akabinde kendilerine âhret hayatı hatırlatılarak dünyada yapmış olduğu gayr-i ahlakî davranışlardan hesap vereceği anlatılmaktadır.

2.6. Meryem Suresi'ndeki "Kellâ/كَلَّا" Edatlarının Değerlendirilmesi

Sûrede, "kellâ/كَلَّا" edatı yetmiş dokuzuncu ve seksen ikinci ayetlerinde olmak üzere iki kez geçmektedir. Biz konumuzla bağlantılı olduğunu düşündüğümüz yetmiş dokuzuncu âyetteki "kellâ/كَلَّا" edatını ele alacağız.

Sûrenin "kellâ/كَلَّا" edatının da ifade edildiği son bölümünde⁵⁹ özellikle öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden, Allah'a evlât ve ortak izâfe eden Mekkeli müşriklerin bu tür tavırları sert bir şekilde eleştirilmekte⁶⁰ ve bu bağlamda كَلَّا سَتَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا

"Kesinlikle hayır! Biz onun söylediklerini yazacağız ve cezasını uzattıkça uzatacağız."⁶¹ âyetiyle Allah müşriklere âdeta gözdağı vermektedir.

İslam âlimleri bu ayetten önce geçen "Şimdi ayetlerimizi inkâr eden ve elbette bana mal ve evlat verilecektir, diyen adamı gördün mü?"⁶² âyetinin, müşriklerin elebaşlarından Âs b. Vâil ile İslamiyet'i tercih etmiş olan Habbâb b. Eret arasında cereyân ettiği konusunda hemfikirdirler. As b. Vâil önceden borç para aldığı Habbâb b. Eret'e müstehzi bir tavırla,

⁵⁵ Emin Işık, "Hümeze Suresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 18/484.

⁵⁶ el-Hümeze 104/4.

⁵⁷ Taberî, *Camiu'l-beyan*, 24/621; Razî, *Mefatihu'l-gayb*, 32/93; Muhammed Tahir İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-tenvir* (Tunus: Daru Sahnun, 1997), 30/539.

⁵⁸ Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 9/118.

⁵⁹ Meryem, 19/66-98.

⁶⁰ M. Kamil Yaşaroğlu, "Meryem Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/242-243.

⁶¹ Meryem 19/79.

⁶² Meryem 19/77.

borcunu ancak Hz. Peygamber'i inkâr ettiği takdirde ödeyeceğini ifade etmiştir.⁶³ Akabinde gelen 79. Ayette ise "kellâ/كَلَّا" edatı zikredilerek söz konusu zihniyetin iddialarına şu cevap verilmiştir: "Hayır, onun söylediklerini yazacağız." Bu, As b. Vail'e bir cevaptır. "Kellâ/كَلَّا" edatı burada ret ve sakındırma manasına gelir. Yani o kâfir, bu çirkin sözü söylemekten sakınsın demektir.⁶⁴ Kellâ/كَلَّا edatından sonra âhiret âlemini, cenneti inkâr edip alay eden bu ve bu özellikteki insanları Allah, tehdit etmekte ve ettikleri inkâr ve alayın cezasız kalmayacağını şu şekilde beyan etmektedir: "Biz onun (bu) söylediğini kaydedeceğiz ve onun (ahirette çekeceği) azabın süresini uzatacağız. Onun dediğine biz vâris oluruz, (malı ve evlâdı bize kalır); kendisi de bize yapayalnız gelir."⁶⁵ Ömer Nasuhî Bilmen, "kellâ/كَلَّا" edatının siyâk ve sibâkındaki ayetleri göz önünde bulundurarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır "O cahil şahıs bu iddiasında ve bu temennisinde hata ediyor. Bu iddiası yüzünden azabı artarak devam edip duracaktır. Boş bir iddiada bulunan şahsın yanında bulunan mal ve evlada biz vâris olacağız. O'nun ölümü ile bunlar elinden tamamen çıkmış bulunacaktır. Dünyadaki malından, evlâdından da istifade edemeyecektir. Nerede kaldı ki, ahirette ayrıca mala, evlada sahip olabilsin."⁶⁶

Meryem Sûresi'nin yetmiş dokuzuncu ayette zikredilen "kellâ/كَلَّا" edatı, kendisinden önceki iki ayette ahireti inkâr edip alay edenlere yönelik bir reddiye ve vazgeçirme ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca "kellâ/كَلَّا" edatından sonra devam eden ve âhiret ile ilgili safhaların anlatıldığı âyet grubu bu hususu teyit etmektedir. Özellikle Mekke'de nüfus ve nüfuz sahibi olarak bilinen Âs b. Vâil ve onun gibi müşrik elebaşlarının hesap gününde Allah'ın huzuruna tek başlarına geleceklerinden söz edilmesi,⁶⁷ söz konusu zümrenin âhiretteki ibretlik tasviri açısından önemli bir mesaj niteliği taşımaktadır.

3. Mekke Döneminin Son Yedi Yılında İnen ve Ahiretle İlgili "Kellâ/كَلَّا" Edatının Geçtiği Ayetlerin Tahlili

Bu başlık altında Müminun, Meâric, Nebe', İnfitar ve Mutaffifin Sûreler'inde ahiretle bağlantılı olduğunu düşündüğümüz "kellâ/كَلَّا" edatının geçtiği ayetleri tahlili tahlil etmeye çalışacağız.

3.1. Müminun Suresi'ndeki "Kellâ/كَلَّا" Edatının Değerlendirilmesi

Yüz on sekiz âyetten oluşan bu surede "kellâ/كَلَّا" edatı sadece yüzüncü ayette kullanılmıştır.

Yüz on sekiz âyetten oluşan Müminun Sûresi'nin son bölümleri ahiret hayatına temas etmekte ve burada inkârcıların ahirette karşılaşacakları korkunç âkibet anlatılmaktadır. Söz konusu inkârcıların ölüm halindeyken, karşılaşacakları manzara karşısında duyacakları o büyük pişmanlık hali sarsıcı bir şekilde ifade edilmektedir.⁶⁸ İfade edilen bu manzarada müşriklerin korkunç akıbetinden söz edilmekte ve bu ürpertici akıbet sahnesi dünyada gerçekleşen ölüm olayı ile başlamaktadır. Onlardan birine ölüm gelip de onun şiddet ve sıkıntılarını gözleriyle gördüğünde, yapması gerekeni yapmadığına dair pişmanlık ifadesi olarak tekrar dünyaya geri dönmek ister. Söz konusu bu istek ve temenni şu şekilde cevap bulur

كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

⁶³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/505.

⁶⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir* (Beyrut: Daru'l-Kur'an'il-Kerim, 1981), 2/226.

⁶⁵ Meryem 19/79-80.

⁶⁶ Ömer Nasuhî Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yay.,t.y.), 4/2046.

⁶⁷ Meryem 19/95.

⁶⁸ el-Muminûn 26/99-115

Hayır! Onun söylediği bu söz boş laftan ibarettir. Önlerinde, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır."⁶⁹

Sûrenin Mekke döneminin sonlarına yakın bir zamanda indiği gerçeği dikkate alınır, tevhit ve ahiret inancının pekiştirilmesine yönelik âyetlerin varlığı dikkatimizi çekecektir.⁷⁰ Söz konusu ayetlerde müşriklere, Allah'ın birliği, öldükten sonra dirilme ve hesap konusu ifade edildiği halde onların, Allah'a isnat ettikleri ortaklar ve çocuklar hususunda yalan söyledikleri anlatılmaktadır. Yüce Allah onların iddialarının aleyhine birçok delil getirmesinin ardından onları tehdit edip korkutmaktadır.⁷¹

Mekkî sûrelerin genel karakteri ve muhteviyatından anlaşılacağı üzere tevhit ve ahiret konuları sık sık irdelenmekte, muhatapları bu konularda ikna edip, doğru düşünmeye ve hakikate sevk etmeye yönelik mesajları içerdiği görülmektedir. Zira müşriklerin bu anlamda göze çarpan en büyük günahları, şirk ve ahiret hayatını yok saymalarıdır. Yukarıda ifade edilen âyetlerde, tevhit ve ahiret inancının gerekliliği akli gerekçelerle ortaya konmuştur. Özellikle ahiret hayatının ilk basamağı olan ölüm hadisesi canlı ve etkileyici bir şekilde anlatılmış, müşrik ve kâfirin o andaki pişmanlığı ve dünyaya tekrar dönüp erdemli bir insan olma temennisi dikkate şayandır. Âhret hayatına inanmayanların yeis anındaki pişmanlığın, hiçbir mana ifade etmediğini ortaya koymak üzere "kellâ/كَلَّا" edatı zikredilmektedir. Bu edattan sonraki cümlelerde, dünyaya tekrar dönmeye engel kılan berzah âleminden bahsedilmekte ve ardından ahiretin ahvali anlatılmaktadır. Burada "kellâ/كَلَّا" edatı vasıtasıyla eceli gelmiş bir insanın, bu ecelinin hiç kimse tarafından ertelenemeyeceği gerçeği bir kez daha vurgulanmaktadır.⁷²

Tefsir kaynaklarında sûrenin yüzüncü âyetindeki "kellâ/كَلَّا" edatına dâir müfessirlerin değerlendirmelerine yer verilmiştir. Yapılan değerlendirmelerde mezkûr edatın müşrik ve kâfirin ölüm andaki pişmanlığı ve dünyaya tekrar dönüp erdemli bir insan olma temennilerine yönelik bir reddiye ve caydırma ifadesi olarak yorumlandığı görülmektedir.⁷³

Sonuç olarak öldükten sonra tekrar dünyaya dönmenin kesin bir ifadeyle reddedildiği bu ayette, bu anlamda "kellâ/كَلَّا" edatının vazgeçirme ve yasaklama mânası öne çıktığı anlaşılmaktadır. Kâfirlerin kendilerine ölüm gelip hakikat perdesi ortadan kalktıktan sonra hesabı ve kitabı görüp her şeyi anladıkları vakit tekrar dünyaya geri dönmeye yönelik bir istekleri olmaktadır. Bu isteklerine aynı şekilde nehyedici bir cevap vermek suretiyle böyle bir talepte bulunmamalarını öngören bir cevap olması, ayetin genel mana bütünlüğüne uygun düşmektedir.

3.2. Meâric Suresi'ndeki "Kellâ/كَلَّا" Edatının Değerlendirilmesi

Bu sûrede konumuzla ilgili olarak "kellâ/كَلَّا" edatı on beş ve otuz dokuzu numaralı âyetler olmak üzere iki defa kullanılmıştır. Biz sadece âhret hayatı bağlamında on beşinci âyete temas edeceğiz.

Meâric Sûresi'nin içerdiği hususlar itibariyle sûrenin ilk bölümü⁷⁴ Kureş müşriklerinin müstehzi bir edayla Allah'ın vaat ettiği azabın ne zaman gerçekleşeceği şeklindeki sorusuyla başlar. Azabın hemen gelmesini isteyen inkârcılara ve bu zihniyette olan herkese azabın Allah tarafından takdir edilmiş olduğu ve çok yakında vuku bulacağını ve bunu hiç bir kuvvetin engelleyemeyeceği ifade edilmektedir. Sûrenin bundan sonraki kısımda ise kâfirleri dehşete düşürecek sahneler sunulmaktadır.

⁶⁹ el-Muminûn 26/100.

⁷⁰ el-Muminûn 26/90-99.

⁷¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefasir* 2/219.

⁷² Benzeri ayetler için bk. el-A'raf 7/34; Yunus 10/49.

⁷³ Kurtûbî, *el-Cami'*, 15/87; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 715; Râzî, *Mefatihul-gayb*, 23/121.

⁷⁴ el-Meâric 70/1-21.

Bu surede, tevhit ve mead inancına sahip olmayan inkârcıların, ilahi mesajlara takındıkları alaycı tavır ve davranışları eleştirilmektedir. Söz konusu zümrenin bu konudaki problemleri yaklaşımını ifade etmek üzere "Uzak görüyorlar"⁷⁵ şeklinde çevrilen ayeti, "imkânsız görüyorlar" olarak anlamak da mümkündür. Zira müşrikler, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettikleri için, kıyamet, âhiret ve hesap verme gibi olayların gerçekleşmesini imkânsız gördükleri gibi, bu konuda Hz. Peygamber'le de alay ediyorlardı. İlgili âyetlerde onların bu tutumlarına karşı Peygamber'den sabırlı olması istenmekte ve o, bu konuda teselli edilmektedir.⁷⁶

Sûrede günahkâr kimsenin fidye vererek Cehennem azabından kurtulma isteği⁷⁷, âyette كَلَّا إِنَّهَا لَأُظَى "Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki o (cehennem) alev alev yanan, bir ateştir."⁷⁸ ifadesiyle reddedilmektedir. Yani, "O günahkâr kâfir bu kuruntulardan vazgeçip bırakmalıdır. Hiçbir fidye, onu Allah'ın azabından kurtaracak değildir" mesajı verilmektedir.⁷⁹ Ayrıca "kellâ/كَلَّا" edatından sonra, günahkârın cezası kabilinden önünde çok ürpertici bir sahne anlatılmaktadır. Bu sahne, ateşi alevlenen cehennem sahnesidir. Cehennem burada, canlı bir varlık olarak tasavvur edilmektedir.⁸⁰

Sonuç itibarıyla Meâric Sûre'sinin "kellâ/كَلَّا" edatına kadar olan ilk bölümünde müşriklerin âhiret hayatını önemsemedikleri ya da oradaki hesaplaşmanın dünyadaki gibi adaletsizliğe ve adam kayırmacılığa kapı aralayacağı şeklindeki bir düşünceye sahip oldukları anlatılmaktadır. Bu noktada "kellâ/كَلَّا" edatıyla müşriklerin bu anlayışları kesin bir şekilde reddedilmiştir. Ayrıca hesap gününde hiçbir kimsenin bir başkasına fayda sağlamayacağı ve böyle bir istekte bulunmanın boş bir talep olduğu gerçeği Kur'an'da sık sık dile getirilmektedir. Netice itibarıyla ahiret gününde insanları sadece (varsa) salih amellerinin kurtaracağı gerçeğinden hareketle söz konusu edatın reddiye manasında kullanılmasının anlam bütünlüğü açısından uygun olacağı anlaşılmıştır.

3.3. Nebe' Suresi'ndeki "Kellâ/كَلَّا" Edatlarının Değerlendirilmesi

Bu surede "kellâ/كَلَّا" edatı dördüncü ve beşinci ayetlerde olmak üzere iki defa kullanılmıştır.

Sûre, "İnkâr yoluna saplananlar kendi aralarında neyi tartışıp duruyorlar, üzerinde bir türlü anlaşamadıkları o büyük haberi mi?"⁸¹ şeklinde Hz. Peygamber ile inkârcı Mekke müşrikleri arasında cereyan eden bir tartışmayla başlar. Taraflar arasında tartışılan ve ayette de büyük haber manasına gelen ve "en-nebe'i'l-azîm" (النَّبِيَّ الْعَظِيمِ) şeklinde ifade edilen hususun ne olduğu, neyi kapsadığı müfessirlerce tartışılmış ve bu ifade üzerinde birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Bu konuda müfessirler arasında mutabakat olmasa da Râzî'nin ifade ettiği gibi kıyamet ve ahiretin kastedilmesi doğruya en yakın görüş olarak durmaktadır. Zira "İleride bilecekler"⁸² ayeti bu tezi doğrulamaktadır.⁸³ Bu konuda Seyyid Kutub, Kur'an'ın, ahireti çokça önemseydiğinden bu hadiseyi "büyük haber" şeklinde ifadelendirdiğini, Allah'ın bu hadiseye "büyük haber" diyerek, onların birbirlerine sordukları sorulara cevap vermek yerine, sorulan haberin gerçek yüzü hakkında açıklama yaptığını dile getirmektedir. Ayrıca Kutub böyle bir üslubun hem açık cevaptan daha etkili, hem de korkutma açısından daha etkileyici olduğuna dikkat çekmektedir. O, ardından gelen "kellâ/كَلَّا" edatı "Hayır, yakında

⁷⁵ el-Meâric 70/6.

⁷⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/454.

⁷⁷ el-Meâric 70/11-14.

⁷⁸ el-Meâric 70/15.

⁷⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefasir*, 3/444.

⁸⁰ Seyyid Kutub, *Fi zilâl*, 3697.

⁸¹ en-Nebe' 78/1-2.

⁸² en-Nebe' 78/4.

⁸³ Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 31/5.

bilecekler. Yine hayır, yakında bilecekler.” şeklinde aynı cümle yine aynı edatla tekrar edilerek tehdit dozunun şiddetlendiğinin altını çizmektedir.⁸⁴

Kıyametin, yeniden dirilişin ve ahiretin reddedilmeyecek kadar kesin olduğu inancından hareketle, dördüncü ve beşinci ayetlerde “*Hayır! İleride görecekler! Hayır hayır! Yakında görecekler!*” şeklinde “kellâ/كَلَّا” edatı kullanılarak, alaycı ve tereddüt ifade eden soruların yok hükmünde olduğu ifade edilmiştir.⁸⁵ Yukarıda zikri geçen bu edattan sonra Allah, kıyametin, ahiretin ve yeniden dirilişin ispatı mahiyetinde insan ve kâinat üzerinden deliller getirerek bu konuda muhataplarına ön kabulleriyle değil akıllarını işleterek bu gerçeği anlamaya davet etmektedir. Burada öncelikle muhatapların inkârcı müşrikler olduğunu düşünürsek, bu kesimin kafa karışıklığı içinde olmasının veya ahireti hafife almalarının sebepleri veya arka planı daha iyi anlaşılmış olur. Ayrıca Allah, müşriklerin yeniden dirilme konusundaki inanış veya düşüncelerini Kur'an-ı Kerim'de çokça yinelemektedir. Bu anlamda “*Neden (ve nasıl olur da) biz öldükten ve toz toprak haline geldikten sonra (yeniden diriliriz)? Bu, gerçekleşmesi mümkün ve muhtemel olmayan bir dönüşür!*”⁸⁶ âyeti bu hususu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuçta, Nebe Sûre'sinin dört ve beşinci âyetlerindeki “kellâ/كَلَّا” edatının işlev ve manasını düşündüğümüzde bazı sonuçlara ulaşabiliriz. Bu sûrede “muazzam haber” olarak zikredilen Kur'an'ın, ölüm, kıyamet ve ahiret gibi hassas konularda konuşurken dikkat edilmesi gerektiğine “kellâ/كَلَّا” edatı ile işaret edilmektedir. Bir başka husus, şirke bulaşmış insanların, Allah ile ilgili hususlarda zihinlerinin problemlili olduğu söz konusu edilmektedir. Bu çerçevede müşriklere göre Allah, insanları yeniden diriltebilecek güç ve takate sahip değildi. Bu anlayış “kellâ/كَلَّا” edatı ile reddedilip, Allah'ın kâinattaki kudretini ve eserlerini gösteren deliller zikredilerek, ba's ve haşrin Allah'ın kudretiyle gerçekleşeceği işaret edilmektedir. Kıyametin, yeniden dirilişin ve ahiretin reddedilmeyecek kadar kesin olduğu inancından hareketle, dördüncü ve beşinci ayette “kellâ/كَلَّا” edatıyla alaycı ve tereddüt ifade eden soruların yok hükmünde olduğu ifade edilmiştir.⁸⁷

3.4. İnfitar Suresi'ndeki “Kellâ/كَلَّا” Edatının Değerlendirilmesi

Bu surede “Kellâ/كَلَّا” edatı sadece dokuzuncu ayette kullanılmıştır.

İnfitar Sûresi Mekke'de inen birçok sûrede olduğu gibi kıyamete dair sahnelerin kısa ve özlü cümlelerle anlatıldığı bir girizgâhla başlamaktadır. Bu anlamda sûrenin ilk bölümleri⁸⁸ kıyâmetin vukûu anında meydana gelebilecek olaylara temas etmektedir.⁸⁹ Sûrenin devamında insanın bu büyük korkular içinde kendisinin, dünyada iken neler hazırladığını öğreneceği ifade edilmektedir. Bu ayetlerde doğrudan veya dolaylı olarak Kur'an'ın genelinde ifade edildiği gibi, insanın kendi halinde bir varlık olmadığı, sorumluluklarının olduğuna işaret edilmektedir.⁹⁰ Daha sonra konu, inkârcıların kıyamet gününü ve ahireti inkâr etmesine gelmekte ve *كَلَّا بَلْ تُكَيَّبُونَ بِالذِّينِ* “*Hayır! İnanacak yerde siz hâlâ dini yalan sayıyorsunuz.*”⁹¹ âyeti zikredilmektedir. Âyetin başındaki “kellâ/كَلَّا” edatı, onların içinde bulunduğu tutumu reddetmeye ve çürütmeye yöneliktir. Hatta o zamana kadarki konuşmayı kestirip atmakta ve yeni bir söz türüne giriş yapmaktadır. Bu aynı zamanda açıklama, bildirme ve pekiştirme üslubudur. Bu üslup; tasvir, hatırlatma ve sitemde bulunmaktan farklıdır. Ayrıca “kellâ/كَلَّا” edatından sonra, inkâr zihniyetine sahip insanların

⁸⁴ Kutub, *Fi zilâl'il-Kur'an*, 3803.

⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-tenvir*, 30/11, 12.

⁸⁶ Kaf 50/3.

⁸⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-tenvir*, 30/11-12.

⁸⁸ el-İnfitar 82/1-5.

⁸⁹ el-İnfitar 82/5.

⁹⁰ el-Kiyâme 75/36.

⁹¹ el-İnfitar 82/6-9.

hesaba çekilmeyi, sorgulanmayı ve cezalandırılmayı inkâr ettiğine işaret edilerek, asıl gururun ve kusurun temel nedenin bu husus olduğu hatırlatılmaktadır.⁹²

Sonuç itibarıyla ilk dönemde inen sûreler arasında zikredilen İnfitar Sûresi'nde kıyâmet sahnesi ürkütücü bir şekilde anlatıldıktan sonra âhirette Cennet ve Cehennemlik olanlara yönelik teşvik ve tehdit edici tasvirler yer verilmektedir. Özellikle "kellâ/كَلَّا" edatı bağlamında inkârcılara yönelik olarak Taberî ve Kurtubî gibi müfessirlerin ifade ettiği üzere "Ey kâfirler durum sizin söylediğiniz değildir, yanlış yapıyorsunuz, dirilip hesap vermeyi yalan sayıyorsunuz." şeklinde nefiy anlamında olduğunu anlaşılmaktadır.⁹³

3.5. Mutaffifin Sûresi'ndeki "Kellâ/كَلَّا" Edatlarının Değerlendirilmesi

Bu sûrede "kellâ/كَلَّا" edatı, yedi, on dört, on beş ve on sekizinci ayetlerde olmak üzere toplam dört kez geçmektedir. Konumuz çerçevesinde yedi ve on sekizinci ayetleri tahlil edilecektir.

Mutaffifin sûresi muhteva itibarıyla âhirete inanmayı ölçü ve tartıda hile yapanların durumu, iman eden ve etmeyenlerin âhiretteki tasviri şeklinde iki bölümde tahlil edilmektedir. Birinci bölüm,⁹⁴ toplumsal bir mesele olarak ticaret hayatını ele alarak başlamaktadır. Ticaret hayatında ölçü ve tartıya dikkat etmeyip sahtekârlık yapanlara yönelik sert eleştiriler yapılmaktadır. Ticaret alanında bu ve benzeri konularda usulsüzlük yapan sahtekârların, Allah'ın huzurunda mutlaka hesaba çekilecekleri uyarısında bulunarak, bu tür olumsuzluklardan önüne geçilmesi istenmektedir. Burada başta Mekke müşrikleri olmak üzere, söz konusu eleştirilerin muhataplarına ahiret vurgusu yapılmak suretiyle yapılan haksızlığın/yolsuzluğun asla cezasız kalmayacağı ifade edilmektedir.

Cahiliye döneminde ticaret ve iktisat muamelelerinde yapılan yanlış uygulamalarına dair vahyin müdahalesi kabilinden uyarılara Kur'an-ı Kerim'de rastlanmaktadır. Bu mânada Mutaffifin Sûresi'nin ilk ayetlerinde, Resulullah döneminde, Mekkeli bazı tüccarların olumsuz birtakım ahlaki özellikleri anlatılmaktadır. Bu, aslında her zaman ve mekânda ortaya çıkabilecek genel bir karakterdir. Bu yüzden eleştiri ve uyarının mutlak olması, muhatapların somut olarak belirtilmemiş olması söz konusu ahlaki sapmanın genel oluşuyla bağlantılıdır. Derveze'ye göre; "Bununla, hile ve aldatma yoluyla insanların malına el koymanın, haklarını yemenin, eksik ölçüp tartmanın çirkinliğini vurgulamaya dönük evrensel bir mesaj amaçlanıyordu."⁹⁵

Allah, Mekke toplumunda yaygın olan ahlakî bir zaafı kınayarak bu sûreye başlamıştır. Bu zafiyetin ana sebebi, takip eden ayetlerde ahirete inanmama şeklinde belirtilmektedir. Daha sonra alışverişte ahlakî zaafı olup ahirete inanmayanlara yönelik bir uyarı ve tehdit anlamında كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ "Doğrusu günahkârların yazısı, muhakkak Siccîn'de olmaktadır."⁹⁶ âyeti zikredilmektedir. Bu edatın ardından gelen ayetlerde yapılan uyarının gerekçesi anlatılmaktadır. Bu çerçevede insanın bu dünyada yapıp ettiği her iş ve söylem kayıt altına alınmaktadır. Bu anlamda âhiret hayatına inanmanın, kişi üzerindeki ahlakî tesirini Mevdudî (öl.1979) şu şekilde anlatmaktadır: "Bir toplum, en küçüğünden en büyüğüne kadar ahiret gününde hesaba çekileceğine inanmıyorsa eğer, kötülüğün giderilmesi ve dürüst olunması mümkün değildir. Bir kimse, ne kadar dürüst olmaya çalışırsa çalışsın, ticaretini yaptığı şeyin meblağı büyüdüğünde, pekâlâ bu dürüstlükten vazgeçebilir. Çünkü dürüstlük, onun için müstakil bir değer değil sadece bir prensiptir. Ancak bir kimse, Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa işte o zaman o kimse dürüstlüğü müstakil bir değer

⁹² Kutub, *Fi zilâl'il-Kur'an*, 3851.

⁹³ Taberî, *Camîu'l-beyan*, 24/180; Kurtubî, *el-Camî'* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 22/125.

⁹⁴ el-Mutaffifin 83/1-17.

⁹⁵ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, 5/508.

⁹⁶ el-Mutaffifin 83/7.

olarak kabul ettiği gibi, doğruluğu da üstüne bir görev olarak telakki eder. Bu kimse, dürüst davrandığı zaman çıkarını ve zararını düşünmez. Zira onun dürüstlük anlayışı daha üst değerlere, yani Allah'a ve ahiret günü inancına dayanır."⁹⁷

Bu ayetteki "kellâ/كَلَّا" edatı Zemahşerî ve Kurtubî gibi tefsir otoriterlerince ölçü ve tartıyı eksik yapanlara, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba çekilmeye inanmayanlara yönelik "Böyle yapmayın." manasında caydırma ifadesi olduğu şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁸ Sonuçta ölçü ve tartıyı eksik yapanları kınayarak başlayan bu sûre, Allah'ın huzurunda herkesin hesap vereceği gerçeğini hatırlatmakta ve ilgili edat zikredilerek söz konusu yanlış davranışlar men edildiği anlaşılmaktadır.

Aynı sûrenin on sekizinci âyetinde ise Allah *كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْكُفْرَانِ لَمَبِينٌ* "Hayır hayır! Şüphesiz ki erdem sahiplerinin kaydı illiyindedir."⁹⁹ şeklinde tekrar "kellâ/كَلَّا" edatını zikretmektedir. Zira bu âyetten önceki ayetlerde¹⁰⁰ âhret hayatını yok saymaktan mütevellit erdemli ve faydalı ameller sergilemeyenlere amel defterlerinin hazırlandığı ve kendilerinin ahirette şiddetli bir azapla karşılaşacakları ifade edilmişti. Buraya kadar söylem ve eylem bazında inkâr yolunu seçip bu anlayışın sonucu olarak gayri ahlakî davranış sergileyenler bir kez daha "kellâ/كَلَّا" edatıyla uyarılmıştır. Bu ayette söz konusu sûre ölçüğünde mezkûr edatla, en baştan itibaren muhataplar ölçü ve tartıda hile yapmaktan ve âhireti yalanlamaktan bir daha sakındırmakta ve neticede insanların dünyada yaptıklarıyla yüzleşmek ve bunun hesap vermek üzere kabirlerden kalkıp Allah'ın huzuruna çıkacakları gerçeği hatırlatılmaktadır. Bu edatla son kez şu mesaj verilmektedir: Kul hakkı olan bu ve benzeri işlerde hile yapmayın, öldükten sonra dirilme ve hesap gününü yalanlayan kötülerden olmayın, tövbe edip hayır ve iyilik yapmaya çalışın.¹⁰¹

Netice itibarıyla Mutaffifîn Sûresi'nde özellikle alış-verişte adaletli olmakla âhret teması bir arada zikredilerek o günkü Mekke toplumunda göze çarpan birtakım yanlış uygulamalar eleştirilmektedir. Bu sûrede özellikle âhret bağlamında "kellâ/كَلَّا" edatı iki defa zikredilerek hileli ölçüp tartmak suretiyle emek hırsızlığının yanlışlığı ve uhrevî boyutunun vebali ortaya konmuş olmaktadır.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim Allah'ın ilahî bir hitabıdır. Bunun muhatap üzerindeki tesiri, onun kendisini gerçek anlamda bu hitaba muhatap olarak görüp görmemesiyle alakalı bir durumdur. Bu bağlamda, hitap sahibinin vermek istediği mesajı hangi lafızlarla ilettiği meselesi de önem arz etmektedir. Bu yönüyle Kur'an'da kullanılan ifadeler ve lafızlar dikkat çekicidir. Öyle ki, her bir cümlenin, her bir kelimenin, hatta her bir harfin anlatım bütünlüğü içerisinde önemli bir yeri vardır. Bu çerçevede Kur'an'da on beş farklı sûrede otuz üç defa zikredilen "kellâ/كَلَّا" edatı kullanımı dikkat çekmektedir. Bu çalışmamızda söz konusu edatın on iki farklı sûrede on yedi yerde ifadelendirilmesini, ahiret inancı çerçevesinde incelemeye çalıştık.

Lafız ve mâna itibarıyla eşsiz bir özelliğe sahip Kur'an'ın, özellikle Mekkî sûrelerdeki farklı üslûp ve ifade biçimi dilbilimcilerin ve müfessirlerin dikkatini çekmiştir. Evrensel mesajları ihtiva eden son ilahi kitabın ilk muhatap kitlesi olarak cahiliye toplumunu değiştirme ve dönüştürmede, muhteva-üslûp çerçevesinde bir dil kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda ahiret inancının oluşmasında "kellâ/كَلَّا" edatı ile başlayan ayetlerin,

⁹⁷ Mevduđi, a.g.e., 7/64.

⁹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1187; Kurtubî, *el-Câmi'*, 22/138; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-tenvir*, 30/194.

⁹⁹ el-Mutaffifîn 83/18.

¹⁰⁰ el-Mutaffifîn 83/7-17.

¹⁰¹ Âlûsî, *Ruhu'l-Meâni*, 30/74; Elmahlî, *Hak Dini*, 7/316.

muhataplarının düşüncelerini değiştirmede ve imanlarını olgunlaştırmada ciddi katkılar sağlayacağı muhakkaktır.

"Kellâ/كَلَّا" edatının geçtiği ayetleri bu çerçevede tahlil ederken siyak-sibak bağlantısı noktasında bazı tespitler yapılmıştır. Esasen "kellâ/كَلَّا" edatı, aslında cahiliye döneminde var olan birtakım yanlış inanış ve uygulamalara bir reddiye ve kınama anlamında olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Özellikle tevhit ve ahiret inancına yönelik müşriklerin tavır ve söylemlerine bir meydan okumanın, bu edatla yapıldığını da görmüş olduk.

Mekke müşriklerinin inançlarında iki önemli yanlışları var idi. Birincisi; Allah'a ortak isnat etmeleri, diğeri ise ahiret gününü yalanlayıp yok saymalarıydı. "Kellâ/كَلَّا" edatıyla bu iki yanlış düşünce ve inanış kesin olarak reddedilmiştir. Ahiret bağlamında "kellâ/كَلَّا" edatının kullanıldığı ayetlerin devamında müşriklere, İslam'a yapmış oldukları sözlü saldırıların adeta cevabı verilmiş ve onlar, bu davranışlarından vaz geçmedikleri takdirde, ahirette karşılaşacakları kötü sonla tehdit edilmiştir. Söz konusu edat kullanılmak suretiyle inkâr ve şirk inancına sahip olanlara yönelik "Her şeyi dünya hayatıyla sınırlı görmeyin, bu dünya hayatından başka bir de ahiret hayatı var." gerçeği açık bir şekilde dile getirilmiştir. Bu gerçek, kâfir ve müşriklerin zihinlerinde yer etmesi açısından "kellâ/كَلَّا" edatıyla çarpıcı bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca ayetlerin tekil incelemelerinde, bu edatın devamında yapılan reddiyenin veya olumsuz kılmanın gerekçeleri anlatılmış ve doğru davranış veya söyleme vurgu yapılmıştır.

Kaynakça

- Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2009.
- Aldemir, Halil. "İslam Öncesi Mekke Ekonomisinin Kur'an Daveti Açısından Değerlendirilmesi". *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu*. ed. Mevlü Güngör. İstanbul: Kültür Sanat Basım Evi, 2011.
- Âlûsî, Mahmud Şükrü. *Ruhu'l-meâni*. y.y: İdaretü't-Tıbbâtü'l-Münîre-Tasvîr-i Dar-i İhyari't-Türasi'l-Arabi, 2008.
- Ateş, Ali Osman. *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Bezzâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Merâşî. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi-Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, 2015.
- Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud. *Mealimü't-tenzîl*. Riyad: Daru Tayyibe, 1989.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınları, t.y.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsiru'l-hadis*. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 2000.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koytak vd. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *et-Tahrir ve't-tenvir*. Tunus: Daru Sahnun, 1997.
- İbnü'd- Darîs, Muhammed b. Eyyûb. *Fezailu'l-Kur'an*. Suriye: Daru'l-Fikr, 1987.
- İbn Yaîş, Yaîş b. Ali. *Şerhu'l-Mufasssal fi ilmi'l-luğa*. Beyrut: Daru'l-İlmiyye, 2001.
- Kaya, Remzi. "Vahiy Öncesi Hicaz'da Arapların İnanç Esasları", *Kuran'ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kuran Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*. ed. Mevlüt Güngör. İstanbul: Kültür Sanat Basım Evi, 2011.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kutub, Seyyid, *fi zilâl'il-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-Şuruk, 1972.
- Kurtûbî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li Ahkami'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006.

- Mukâtil bin Süleyman. *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmut Şahate. Beyrut: Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, 2002.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed. *Tevîlâtü ehl-i sünne*, thk. Mecdi Baslum. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'la. *Tefhimu'l-Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayahanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Razî, Fahreddin. *Mefatihü'l-gayb*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefasir*. Beyrut: Daru'l-Kur'an'il-Kerim, 1981.
- Söylemez, M. Mahfuz. *Cahiliyye Araplarının Ahiret İnançları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Taberî, Muhammed İbn Cebir. *Camiu'l-beyan an tevîli âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kahire: Dar-ı Hicr, 2001.
- Ünsal, Hadiye. *Erken Dönem Mekkî Surelerin Muhteva Tahlili*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Zemahşerî, İbn Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki javâmi'î't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fî vücûhi't te'vîl*. Beyrut: Daru'l-Marife, 2009.